

Autor : Igor Bezinović
Filozofski fakultet u Zagrebu
Filozofija/Sociologija
igor.bezinovic@ri.htnet.hr

UDK:316.74:001

PROBLEM ODREĐENJA ZNANJA KAO OPRAVDANOG ISTINITOG VJEROVANJA

SAŽETAK

Postojanje općeprihvaćene definicije “znanja” imalo bi veliku važnost za društveno-humanističku problematiku. U radu se analizira definicija znanja kao “opravdanog istinitog vjerovanja” iznesena u Platonovom dijalogu Teetet. Ukazuje se na prednosti i nedostatke definicije te se posebna pažnja pridaje analizi pojma “opravdanja” u kontekstu teorije o Platonovom nepisanom nauku. U radu se zastupa teza da je navedeno određenje znanja prihvatljivo pod uvjetom da uvažimo složenost pojma “opravdanja” i uvidimo da glavni prigovori navedenom određenju (npr. Gettierovi protuprimjeri) uporište imaju upravo u višeznačnosti pojma “opravdanja”.

KLJUČNE RIJEČI

znanje, objašnjenje, opravdanje, vjerovanje, Platon, Teetet, Gettier

Platonov dijalog *Teetet* nosi podnaslov “ili o znanju, istraživački dijalog”. U njemu se dijalogom Sokrata i mladog matematičara Teeteta želi ponuditi odgovor na jedno od, prema nekima, osnovnih pitanja klasične i suvremene epistemologije: “Što je znanje?”. Kao što ubrzo postaje jasno, iako Teetet ima mnoga znanja, on ima velike poteškoće s definiranjem znanja; Sokratova je zadaća omogućiti mu da se prisjeti odgovora, pomoću primateljske vještine. Višeslojnost i neizbježan osjećaj nedorečenosti dijaloga *Teetet* doveli su do niza kasnijih interpretacija Platonovih izvornih namjera koje se ne tiču samo sadržaja dijaloga i klasične definicije pojma znanja (po prvi puta iznesene upravo u ovom dijalogu), već su bitne za shvaćanje cjelokupnog Platonovog stvaralaštva.

Analiziranjem Platonovih teza o znanju i prigovora koji su im upućivani, ovim se radom želi razjasniti određenje znanja kao “opravdanog istinitog vjerovanja” i ukazati na implikacije koje ta značajna definicija ima na društveno-humanističke znanosti.

1. DVA PRIJEPORA

Ukoliko želimo razumijeti što Platon misli pod pojmom “znanja”, zbog aporetičnosti dijaloga trebamo se opredijeliti među postojećim pristupima tumačenja njegovog cjelokupnog opusa. Tako susrećemo dvije velike podjele među filozofima: (a) raspravu između “unitarista” i “revizionista” u tumačenju Platona, koja se uglavnom vodila na engleskom govornom području (Chappell,

2005), te (b) spor između “antiezoterijskog imanentizma” i “ezoterijskog pristupa” Platonovim pisanim djelima (koji zastupaju predstavnici Tübingenske škole; Szlezak, 2000).

(a) Unitaristi smatraju da Platonova djela tvore konzistentan sustav misli, odnosno da teze iznesene u ranim, srednjim i kasnim dijalogima (u koje spada i Teetet) ne mogu biti u međusobnoj kontradikciji. Stoga smatraju da dijalog Teetet ima jasnu svrhu koja je u skladu s Platonovim ciljevima u njegovim drugim djelima, a ta svrha je pružanje odgovora na pitanje “Što znanje nije?” i ukazivanje na nemogućnost definiranja znanja neovisno o nauku o idejama iznesenom, primjerice, u *Državi*. Revizionisti smatraju da je Teetetu nužno pristupiti s pretpostavkom da je Platon s vremenom odstupio od ovisnosti o nauku o idejama i da je puna epistemološka vrijednost Teeteta upravo u “oslobađanju od opsjednutosti idejama” (Chappell, 2005). Preciznije rečeno, “Platon je napustio teze radova srednjeg razdoblja, kao što je teorija ideja, te se vratio gotovo skeptičkoj naravi ranih dijaloga” (Chappell, 2005). Dakle, u ovoj raspravi filozofi se slažu da se u dijalogu Teetet sagledanom neovisno od ostatka opusa ne može nazrijeti što znanje jest. Razlika je u tome što unitaristi zastupaju stav da je znanje moguće pojmiti pomoću ideje znanja obrazložene u drugim dijalogima, dok revizionisti zauzimaju stav da je Platon odustao od mogućnosti pozitivnog određenja znanja.

(b) Drugi navedeni spor tiče se mogućnosti ispravne interpretacije Platonovog nauka ovisno o dostupnoj nam pisanoj građi (pri čemu je bitno naglasiti da oba pravca spadaju u vrste unitarističkog pristupa u širem smislu). Prema jednima, Platonova je djela moguće razumjeti tradicionalnim pristupom koji na dijaloge

gleda kao na sva ostala filozofska djela, dok drugi smatraju da je Platon svoja djela na neki način šifrirao kako bi bila dostupna isključivo onima koji su sposobni za valjanu spoznaju. Sposoban je prije svega filozof, odnosno onaj koji je upoznat s Platonovim usmenim naukom (cijela ideja o presudnoj važnosti usmenog nauka potječe, dakako, iz kritike pisma iznesene u *Fedru*). Razumljivo, prema potonjem shvaćanju znanje nije jasno definirano u Teetetu, niti je pojam spoznatljiv proučavanjem ranijih dijaloga (koji nemaju nikakav poseban status samo zbog toga što su pisani u dijaloškoj formi: Szlezak, 2000); spoznatljiv je isključivo onima koji u vidu imaju i napisane Platonove misli.

Kako bi ponudili neku interpretaciju Platonovog određenja znanja treba razjasniti zašto Platon uopće piše dijalog koji je aporetičan. S jedne strane, moguće je da mu je u Teetetu cilj isključivo pokazati što znanje nije, kao što to misle unitaristi engleskog govornog područja. To bi objasnilo činjenicu da nam nudi čak tri određenja znanja i ne pristaje doslovno niti uz jedno. S druge strane, smatra li zapravo da je ipak ispravno treće Teetetovo određenje znanja kao “pravog shvaćanja (vjerovanja) spojenog s objašnjenjem” (Platon, 201d)? Zašto je upravo to određenje znanja toliko intuitivno prihvatljivo i neproblematično, ukoliko ga Platon s takvom lakoćom odbija na nekoliko stranica? Čini se da je razumljivo prihvatiti tezu da znanje doista jest “istinito vjerovanje s objašnjenjem”, ali da Platon smatra da je objašnjenje nešto drugo od tri navedena poimanja objašnjenja koja su ponuđena pred kraj dijaloga (o tri poimanja objašnjenja bit će riječi u daljnjem tekstu). To nas navodi na zaključak da je spoznaju pravog određenja “objašnjenja” Platon ostavljao usmenom nauku te da pismo nije smatrao dostojnim medijem kojim se može definirati bit znanja. Drugim riječima, *Teetet* je samo osnova (ili prema Szlezaku nešto kao podsjetnik) za

opću teoriju koju možemo shvatiti samo ako smo platonisti (Chappell, 2005).

2. ZNANJE, OBJAŠNENJE, OPRAVDANJE

Prije nastavka rasprave važno je napomenuti nekoliko terminoloških upozorenja koja se tiču samih pojmova (a) *episteme* (znanje) i (b) *logos* (objašnjenje):

(a) Mogućnost šarolikih interpretacija omogućuje prije svega činjenica da Platon ne stvara nikakvu psihološku klasifikaciju znanja, već sve razine znanja svodi pod isti nazivnik (primjerice ne razlikuje razine znanja kao što su znanje kao osnova prepoznavanja, kao osnova reprodukcije, kao upotrebljivo znanje, kreativno znanje itd.). Već na početku definiranja znanja trebalo se ozbiljno postaviti pitanje: mogu li uopće sva mentalna stanja koja u svakodnevnoj upotrebi nazivamo znanjem biti svrstana pod jedan nazivnik?¹ Nadalje, Platon ne ističe russellovsku razliku između znanja upoznavanjem (knowledge by acquaintance) i sudnog, propozicionalnog znanja (knowledge by description), te se ne bavi znanjem kao tehničkom sposobnošću (npr. znanje kako izraditi nešto).² To je objašnjivo činjenicom da su zbog naravi grčkog jezika Platonu znanje upoznavanjem i sudno znanje bili srodniji pojmovi nego što su to pojmovi u engleskom jeziku (Chappell, 2005).

(b) Što se pojma “objašnjenja” tiče, prema nekim autorima on ne odgovara današnjem shvaćanju opravdanja, niti bi se upravo zbog toga tradicionalno trodijelno

shvaćanje znanja trebalo pripisivati Platonu. Tako susrećemo tvrdnju: “Ne čini se vjerojatnim da je ono što je Platon mislio pod *logosom* odveć blisko onome što suvremeni filozofi misle pod opravdanjem. K tome, Platon u tom dijalogu ne raspravlja o propozicionalnoj spoznaji, već prije o spoznaji osoba ili stvari” (Zagzebski, 2004:124). Gotovo identična formulacija te misli je: “No ta se definicija u dijalogu veže uz primjere znanja stvari i osoba (znanje upoznavanjem), a ne znanja *da* je nešto slučaj (sudnog znanja)” (Čuljak, 2003:7). Oспорavanje teze da se u dijalogu ne radi o znanju kao sudnom znanju nalazimo u tekstu samog dijaloga: “U tim doživljajima nema znanja, već u logičkom zaključku o njima. Tu je naime moguće, kako se čini, dohvatiti bitak i istinu, a ondje je nemoguće” (Platon, 186d).³ Kad bi Zagzebski bila u pravu, mogli bismo s punim pravom zaključiti da dijalog ima aporetičan kraj, da Platon u *Teetet*u pokazuje svoje skeptičko lice te da je revizionistička struja u pravu. Nažalost (ili na sreću), problem nije toliko jednostavan jer ona “nigdje u svom tekstu ne objašnjava moderni pojam opravdanja niti pokazuje da Platonov pojam *logosa* kao rečenice, iskaza i kao obrazloženja ne udovoljava konceptu opravdanja” (Mikulić, 2004:574). Stoga se mora zadržati mogućnost da je *logos* uistinu dio definicije koji omogućava znanje, dakle sukladno tradicionalnom shvaćanju objašnjenja kao trećeg nužnog uvjeta za posjedovanje znanja.

Jednom kad prihvatimo da je Platon zastupao oblik definicije znanja kao “opravdanog istinitog vjerovanja”

¹ Problem načelne nemogućnosti davanja konačne definicije znanja postavio je sam Teetet (Platon, 148e). Na to mu se Sokrat posprdno obratio sa “smiješni dječake” te se pozvao na svoj majeućički autoritet, s obzirom da je sin vrsne i cijenjene primalje Fenarete, koja je, dakle, bila majeućičar u fizičkom smislu. Njegov se autoritet začudo pokazao opravdanim jer se Teetet riješio svojih trudova iako nije dokučio što je znanje.

² Neku stvar znamo “by acquaintance” kada postoji izravno iskustvo te stvari, dok je znamo “by description” ako može biti opisana samo kao stvar s određenim svojstvima.

³ Ovaj citat može poslužiti kao protuprimjer samo ako pod doživljajem, to jest percepcijom, Platon misli na ono što Russell zove znanje upoznavanjem, što mi se čini vjerojatnim.

preostaje nam detaljnije ispitati uvjerljivost te definicije i značenje njenih sastavnica.⁴ Dok vjerovanje (ili shvaćanje) ukazuje na nužnost propozicionalnog određenja znanja, a istinitost označava korespondenciju propozicije i stvarnosti, najviše problematičnim se pokazuje pojam opravdanja. Kakvo je opravdanje nužno da bismo mogli govoriti o znanju?

Platon u odjeljku posvećenom Sokratovom snu jasno ističe samo kakvo opravdanje *nije* dostatno za postojanje znanja. Objašnjenje ne može biti puko "očitoвање svog mišljenja kroz glas pomoću glagola i imenica" (Platon, 206d). K tome, objašnjenje nije niti "nabrajanje elemenata" (Platon, 207a). Naposljetku, objašnjenje koje Platon zahtijeva nije niti "sposobnost navesti neki znak po kojem se upitano od svega razlikuje" (Platon, 208c). Platonovo razumijevanje pojma "objašnjenje" moguće je tumačiti sintagmom "pomaganje logosu". Možemo reći da je subjekt (spoznavatelj, filozof, znalac) sposoban pružiti objašnjenje za svoje znanje onda kada je u stanju "pomagati svom logosu". Drugim riječima, kažemo da je osoba u stanju objasniti svoje vjerovanje onda kada je su stanju "priskočiti u pomoć" logosu⁵ kad je on izložen napadima, odnosno kada druge osobe uvjeravaju filozofa da on ne zna.

Pritom je važno naglasiti da navedeni epistemološki model "nije ovisan o krajnjem metafizičkom utemeljenju i nije svodivo na njega" (Mikulić, 2004:575), ali također da osoba koja nije filozof jednostavno ne može imati znanje jer ne može pomagati svom logosu. Drugim riječima, nefilozof (erističar) ne može objasniti svoje vjerovanje. Szlezak ovaj posljednji slučaj objašnjava putem primjera: "Ali Hipija

nije filozof, tako da izostaju i izlječenja i svaka pomoć njegovom vlastitom logosu" (Szlezak, 2000:56). Zaključno, onaj tko želi objasniti svoje vjerovanje mora otprije imati znanje: "pomaganje logosu nikad nije bez prethodnog znanja" (Mikulić, 2004:576). Čini se da je ovdje nužno istaknuti pitanje: kako uopće možemo doći do novih spoznaja ukoliko ih prije nismo imali? Ne možemo li slušajući razna tuđa objašnjenja nešto naučiti, to jest, steći znanje? Platonov odgovor, koji mnogima neće biti zadovoljavajuć, je taj da se mi prisjećamo onoga što znamo, a objašnjenje nam samo pomaže da se prisjetimo.

3. MOŽE LI POJAM "ZNAJTA" IMATI OPĆEPRIHVATLJIVU DEFINICIJU?

Nažalost, problem definicije znanja dodatno se zakomplicirao kad je Edmund Gettier 1963. godine doveo u pitanje općeprihvaćenu tradicionalnu trodijelnu analizu znanja.⁶ Kratkim, ali raznim primjerima iz svakodnevnog života pokazalo se da je moguće konstruirati situacije u kojima navedena definicija znanja nikako ne može vrijediti. Radi se o slučajevima u kojima osoba (koju Gettier naziva Smith) ima istinito i opravdano vjerovanje, ali istovremeno to vjerovanje nije i znanje. U dva slučaja koja Gettier navodi, veza istinitosti vjerovanja i opravdanja slučajne je naravi, odnosno Smith posve slučajno dolazi do istinitog vjerovanja. Time je Gettier pokušao dokazati da istinitost i opravdanost vjerovanja nisu dovoljni uvjeti za proglašavanje nekog vjerovanja znanjem.

Istina je da se radi o zbilja ograničenom broju slučajeva, no Platonova zamisao bila

⁴ Dodatni argument da Platon doista zastupa to određenje znanja je činjenica da ga on koristi i u svojim drugim dijalozima: "Znanje kao istinito vjerovanje s objašnjenjem razloga zašto je istinito vjerovanje istinito" (prema Chappell, 2005).

⁵ U ovoj interpretaciji logos bi bio shvaćen na logičkoj razini te riječi (iskaz, sud).

⁶ Gettierov tekst dostupan je na Internet adresi <http://www.ditext.com/gettier/gettier.html>.

je odrediti konačno određenje znanja koje vrijedi u svim situacijama. Reakcije na Gettierov članak dijele se u dvije grupe: jedni "specificiraju pojam opravdanja nekim četvrtim uvjetom", dok drugi misle da "tradicionalni pojam opravdanja treba zamijeniti nekim drugim uvjetom čije ispunjenje od istinitog vjerovanja čini znanje" (Čuljak, 2003:17).⁷ Čini mi se da bi Platon sebe pri obrani svojeg određenja znanja svrstao u drugu grupu filozofa. Naime, "svaki prijedlog koji zapravo predstavlja novu teoriju opravdanja može uspjeti pokazati da u gettierovskim slučajevima relevantna istinita vjerovanja nisu uopće bila opravdana" (Dancy, 2001:43). Platon bi tako mogao isticati da "relevantna istinita vjerovanja" u gettierovskim prigovorima nisu mogla biti objašnjena njegovim kriterijem objašnjenja, dakle "pomaganjem logosu". Tako prema Platonu, u Gettierovim primjerima njegov junak Smith ne bi u pravom smislu mogao stati u obranu tvrđnje da "Čovjek koji će dobiti posao ima deset novčića u svom džepu" niti da "Ili Jones posjeduje Ford ili je Brown u Barceloni" (Gettier, 2003:54).⁸ Terminima Thalbergovog zahtjeva za potpunim opravdanjem, Platon bi mogao reći i da opravdanje prisutno u Gettierovim primjerima jednostavno nije bilo "evidencijsko opravdanje" (Thalberg, 2003:68).⁹

Naposljetku, čini mi se da cijela diskusija nastala kao reakcija na Gettierove "pomalo

iritirajuće protuprimjere" (Dancy, 2001:35) ne ugrožava status Platonovog određenja znanja kao najprihvatljivijeg. Tako na primjer definicija "znanja kao vjerovanja koje proizlazi iz činova intelektualne vrline" (Zagzebski, 2004:136) doista odolijeva Gettierovim protuprimjerima, ali mi se čini da zbog te pogodnosti nitko neće početi koristiti riječ "znanje" u smislu činova intelektualne vrline. Gettierov članak i cijela produkcija članaka nakon njega ukazuju na velike teškoće pri definiranju toliko općenitih pojmova kao što je znanje, ali smatram da je Platonovo određenje znanja kao "opravdanog istinitog vjerovanja" prilično dobra realna definicija¹⁰ pojma. Slažem se s onima koji u Gettierovim primjerima ne vide ništa važnije od "puke tehničke vježbe" (Dancy, 2001:36).

Obrazlažući definiciju znanja kao "opravdanog istinitog vjerovanja" s naglaskom na analizi pojma "opravdanosti" nameće se pitanje o implikacijama te definicije. Na prvi pogled, Platonov dijalog *Teetet* ili Gettierovi protuprimjeri definiciji "znanja" mogu se činiti marginalnima u korpusu društveno-humanističkih tema te se može činiti da se radi o temama važnima isključivo uskoj zajednici epistemologa. Zašto bi, primjerice, Gettierovi protuprimjeri definiciji znanja, logički izvedeni na samo dvije stranice teksta, bili važni društvenim znanstvenicima? Čini mi se, međutim, da postojanje jasne i uvjerljive definicije znanja

⁷ U Platonovom bi slučaju taj drugi uvjet bilo nepisano shvaćanje opravdanja.

⁸ Čini mi se da je jednak tip obrane definicije primjerice moguć i sa Sokratovom tezom da moralno djelovanje proizlazi iz znanja: kada netko ne djeluje moralno Sokrat može jednostavno zaključiti da ta osoba nije znala. Jednako tako Platon može odgovoriti da se u Gettierovim slučajevima ne radi o znanju jer u njima po njegovoj definiciji nema valjanog objašnjenja.

⁹ Thalberg je uveo razliku "strategijskog" i "evidencijskog" opravdanja. On tvrdi da Gettierov junak Smith svakako ima jedan tip opravdanja za svoja vjerovanja, a taj tip naziva "strategijskim". Međutim, Smithu "manjka *evidencijsko* opravdanje za očekivanje da njegov sud bude istinit onako kako on to doista jest" (Thalberg, 2003: 68).

¹⁰ Po Lockeu, *nominalna definicija* je ona definicija koja nam ukazuje na svojstva predmeta koja nam omogućuju da ga identificiramo, dok je *realna definicija* ona koja nam govori o tome što predmet doista jest.

¹¹ Kao dodatni primjer primjene formalne logike u sociologiji možemo navesti slučaj vjerojatno najutjecajnijih suvremenih sociologa znanstvene spoznaje Barryja Barnesa i Davida Bloora (Barnes i Bloor, 1995). Oni kao jedan od najznačajnijih primjera pri dokazivanju društvenih korijena logičke implikacije također koriste "strogi" logički članak A. N. Priora dug samo dvije stranice (Prior, 1960).

može biti od presudne važnosti pri “izboru” socioloških paradigmi, primjerice u odvaganju između realizma i relativizma u znanosti.¹¹ Činjenica da je znanje “opravdano

istinito vjerovanje” može biti mnogo jasniji putokaz društvenim znanstvenicima od teze da je znanje pojam koji je prekomplikiran da bi ponudili bilo kakvu definiciju. ■

□ Literatura:

- Barnes, B. i D. Bloor (1995) “Relativizam, racionalizam i sociologija spoznaje” U: Polšek, D. (ur.): *Sociologija znanstvene spoznaje*. Rijeka: Hrvatski kulturni dom.
- Chappell, T. (2005) “Plato on Knowledge in the *Theaetetus*”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2005 Edition)*, Edward N. Zalta (ur.): URL= <http://plato.stanford.edu/archives/sum2005/entries/plato-theaetetus/>.
- Čuljak, Z. (ur.) (2003) *Vjerovanje, opravdanje i znanje. Suvremene teorije znanja i epistemčkoga opravdanja*. Zagreb: Ibis grafika.
- Dancy, J. (2001) *Uvod u suvremenu epistemologiju*. Zagreb: Hrvatski studiji.
- Gettier, E. (2003) “Je li opravdano istinito vjerovanje znanje?” U: Čuljak, Z. (ur.): *Vjerovanje, opravdanje i znanje. Suvremene teorije znanja i epistemčkoga opravdanja*, Zagreb: Ibis grafika. Str. 53-55.
- Mikulić, B. (2004) “Znalac i lažljivac: Semiotizirajne spoznaje” U: Greco, J., Sosa, E. (ur.): *Epistemologija. Vodič u teorije znanja*, Zagreb: Jesenski i Turk. Str. 561-617.
- Platon (1975) *Fileb i Teetet*. Zagreb: Naprijed.
- Prior, A. N. (1960) “The Runabout Inference-Ticket”. *Analysis* 21(2):38-39.
- Szlezak, Th. A. (2000) *Čitati Platona i Dva eseja o jedinstvu Platonove filozofije*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Thalberg, I. (2003) “Je li opravdanje prenosivo dedukcijom?” U: Čuljak, Z. (ur.): *Vjerovanje, opravdanje i znanje. Suvremene teorije znanja i epistemčkoga opravdanja*. Zagreb: Ibis grafika. Str. 63-70.
- Zagzebski, L. T. (2004) “Što je znanje?” U: Greco, J., Sosa, E. (ur.): *Epistemologija. Vodič u teorije znanja*. Zagreb: Jesenski i Turk. Str. 113-142.

THE PROBLEM OF THE CONCEPT OF KNOWLEDGE AS A TRUE JUDGMENT WITH AN ACCOUNT

SUMMARY:

The existence of a generally accepted definition of “knowledge” would have a great importance for the social sciences and humanities. The work analyzes the definition of knowledge as a “true judgment with an account”, which was presented in Plato’s dialogue Theaetetus. Advantages and disadvantages of this definition are pointed out and particular attention is paid to the analysis of the concept of the “account”, in the context of Plato’s unwritten theories. This conception of knowledge is acceptable under the condition that we acknowledge the complexity of the concept of the “account” and if we accept that the main objections to this conception (for example, the Gettier counterexamples) have their basis exactly in the fact that many meanings of the concept of “account” exist.

KEY WORDS

knowledge, explanation, account, judgment, Plato, Theaetetus, Gettier